

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TALAB VA TAKLIF MUVOZANATI

Iskandarov Begzod Abdujalilovich

Ilmiy rahbar: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
iqtisodiyot nazariyasi kafedrası, katta o'qituvchisi.
begzodiskandarov1988@gmail.com

Uzoqboyeva Shaxnoza Dilmurod qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Bank-moliya xizmatlari fakulteti, BI-525 guruh talabasi
Uzoqboyevashaxnoza@gmail.com

Abdujalilova Nozima Xusniddin qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Bank-moliya xizmatlari fakulteti, BI-525 guruh talabasi
Abdujalilovanozima4@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19603711>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 12-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 14-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 16-aprel 2026 yil

KEYWORDS

Talab, taklif, bozor iqtisodiyoti,
narx, muvozanat, elastiklik,
raqobat, iqtisodiy qonunlar,
iqtisodiy tizim, resurslar, bozor
mexanizmi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada bozor iqtisodiyotining muhim kategoriyalari hisoblandan talab va taklif tushunchalarining iqtisodiy mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi hamda bozor muvozanatini shakllantirishdagi o'rni keng yoritilgan. Maqolada talab va taklifga ta'sir etuvchi asosiy omillar, jumladan narx darajasi, iste'molchilar daromadi, ishlab chiqarish xarajatlari, texnologik taraqqiyot va davlat siyosatining ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, talab va taklif elastikligi tushunchasi ham ko'rib chiqilib, uning amaliy ahamiyati izohlanadi. Bozor mexanizmning o'z-o'zini tartibga solish xususiyati muvozanat narxi orqali asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida talab va taklif qonunlarining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni ochib beriladi hamda ularni amaliyotda qo'llash zaruriyati asoslanadi.

Asosiy qism

Bozor iqtisodiyoti zamonaviy iqtisodiy tizimlarning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimda iqtisodiy resurslar taqsimoti markazlashgan rejalashtirish orqali emas, balki bozor

mexanizmi orqali amalga oshiriladi. Bozor mexanizmining asosini esa talab va taklif qonunlari tashkil etadi. Aynan shu ikki omil orqali ishlab chiqarish hajmi, narx darajasi hamda iste'molchilarning xatti-harakati shakllanadi.

Hozirgi global iqtisodiyot sharoitida talab va taklifni o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har qanday iqtisodiy qaror aynan ushbu qonuniyatlarga asoslanadi. Shu bois mazkur maqolada talab va taklifning mohiyati, ularning o'zaro ta'siri va bozor muvozanatini ta'minlashdagi roli keng yoritiladi.

Bozor iqtisodiyotida talab iste'molchilarning ma'lum vaqt davomida muayyan narx darajasida tovar va xizmatlarni sotib olishga bo'lgan ehtiyoji hamda to'lovga qobiliyatini

ifodalaydi. Talab faqat istak bilan emas, balki real moliyaviy imkoniyat bilan ham belgilanadi. Shu sababli talab iqtisodiy kategoriya sifatida murakkab tuzilishga ega bo'lib, unga ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Eng asosiy omil bu — narx hisoblanadi. Narx oshgan sari iste'molchilarning xarid qilish imkoniyati kamayadi va talab qisqaradi, aksincha narx pasayganda talab ortadi.

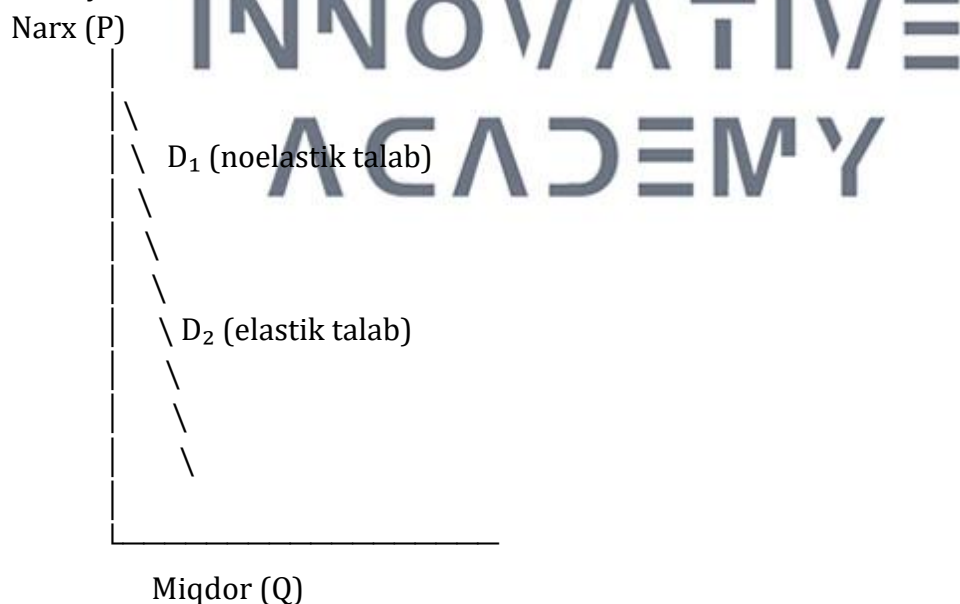
Biroq talab faqat narx bilan cheklanib qolmaydi. Aholining daromad darajasi ham muhim rol

o'ynaydi. Daromad oshgan sari odamlar ko'proq mahsulot xarid qilishga moyil bo'ladi. Bundan

tashqari, iste'molchilarning didi, moda, reklama, demografik o'zgarishlar ham talab hajmini

o'zgartiradi. O'rinbosar (substitut) va to'ldiruvchi (komplementar) tovarlar narxining o'zgarishi ham talabga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, bir mahsulot narxi oshsa, uning o'rnini bosuvchi boshqa mahsulotga talab ortadi.

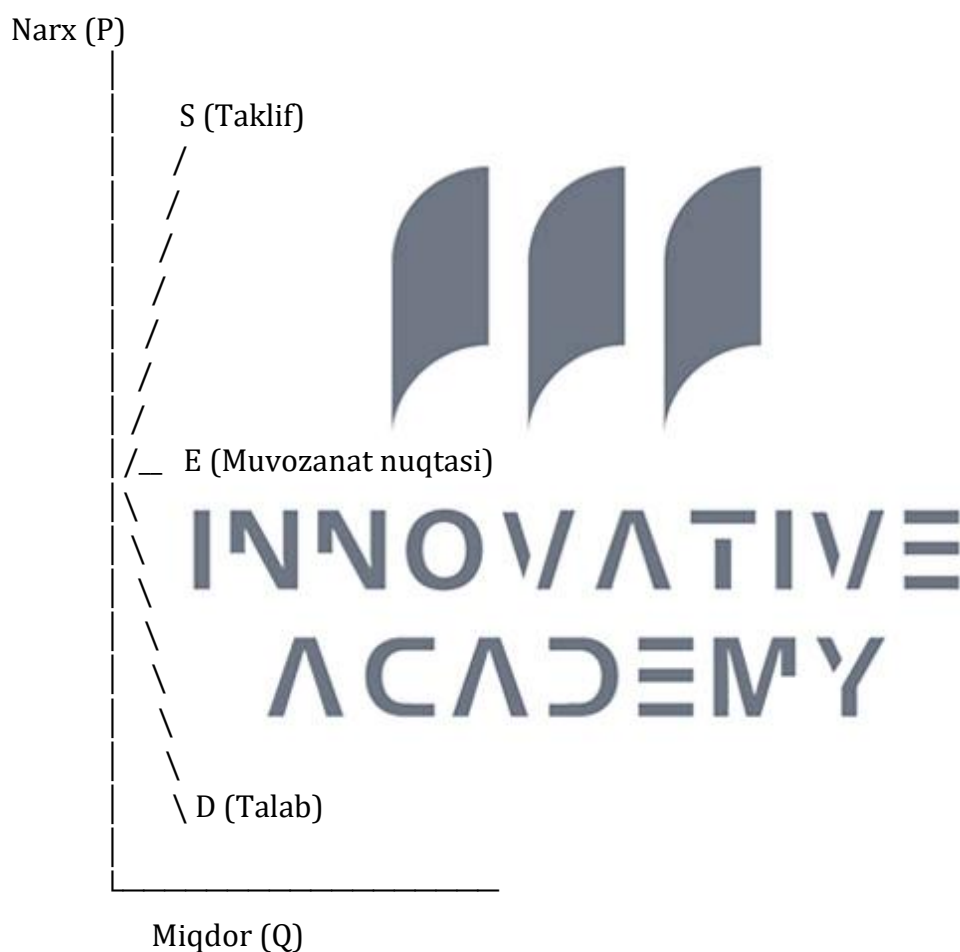
Talabning muhim jihatlaridan biri uning elastikligidir. Elastiklik talab hajmining narx yoki boshqa omillar o'zgarishiga qanchalik sezgir ekanligini ko'rsatadi. (2- rasmda grafik ko'rinishida tasvirlangan) Agar narxning ozgina o'zgarishi talabda katta o'zgarish keltirib chiqarsa, bunday talab elastik hisoblanadi. Aksincha, narx o'zgarishiga talab kam javob qaytarsa, u noelastik talab deyiladi. Bu tushuncha tadbirkorlar va davlat uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u narx siyosatini belgilashda asos bo'lib xizmat qiladi. Agar xomashyo, ishchi kuchi yoki boshqa resurslar narxi oshsa, mahsulot ishlab chiqarish qimmatlashadi va taklif kamayadi.

Aksincha, texnologik taraqqiyot ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, taklif hajmini ko'paytiradi. Davlatning iqtisodiy siyosati ham taklifga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Soliqlar oshirilsa, ishlab chiqaruvchilarning xarajatlari ortadi va taklif kamayadi. Subsidiyalar esa aksincha, ishlab chiqarishni rag'batlantiradi. Shuningdek, bozordagi raqobat darajasi ham taklif hajmiga ta'sir qiladi. Raqobat kuchli bo'lgan sharoitda ishlab chiqaruvchilar ko'proq mahsulot taklif qilishga intiladi.

Talab va taklif o'zaro ta'sirga kirishib, bozorda muvozanat holatini yuzaga keltiradi. Muvozanat narxi — bu shunday narxki, unda talab va taklif hajmi tenglashadi. Bu nuqta bozordagi barqarorlikni ifodalaydi. Agar narx muvozanat darajasidan yuqori bo'lsa, ishlab chiqaruvchilar ko'p mahsulot ishlab chiqaradi, ammo iste'molchilar kam xarid qiladi, natijada ortiqcha mahsulot yuzaga keladi. Aksincha, narx past bo'lsa, talab ortib ketadi va taklif yetishmaydi, bu esa tanqislikni keltirib chiqaradi.

Talab va taklif muvozanati diagrammasi

Ushbu diagrammada talab (D) va taklif (S) egri chiziqlari tasvirlangan bo'lib, ular kesishgan nuqta E bozor muvozanatini ifodalaydi. Mazkur nuqtada talab hajmi taklif hajmiga teng bo'ladi va muvozanat narxi shakllanadi. Agar narx ushbu darajadan yuqori bo'lsa, bozorda ortiqcha taklif yuzaga keladi, aksincha, narx past bo'lsa, talab ortib ketib, mahsulot tanqisligi yuzaga keladi. Bozor mexanizmi aynan narxlar orqali ushbu nomutanosiblikni bartaraf etadi. Narxlarning erkin o'zgarishi talab va taklifni muvozanatga keltirib turadi. Shu jihatdan bozor iqtisodiyoti o'z-o'zini tartibga soluvchi tizim sifatida qaraladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida talab va taklif o'zaro ta'siri faqat ichki omillar bilan emas, balki tashqi iqtisodiy muhit bilan ham chambarchas bog'liqdir. Xususan, globalizatsiya jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda xalqaro savdo aloqalari ichki bozorlardagi talab va taklif nisbatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Import hajmining

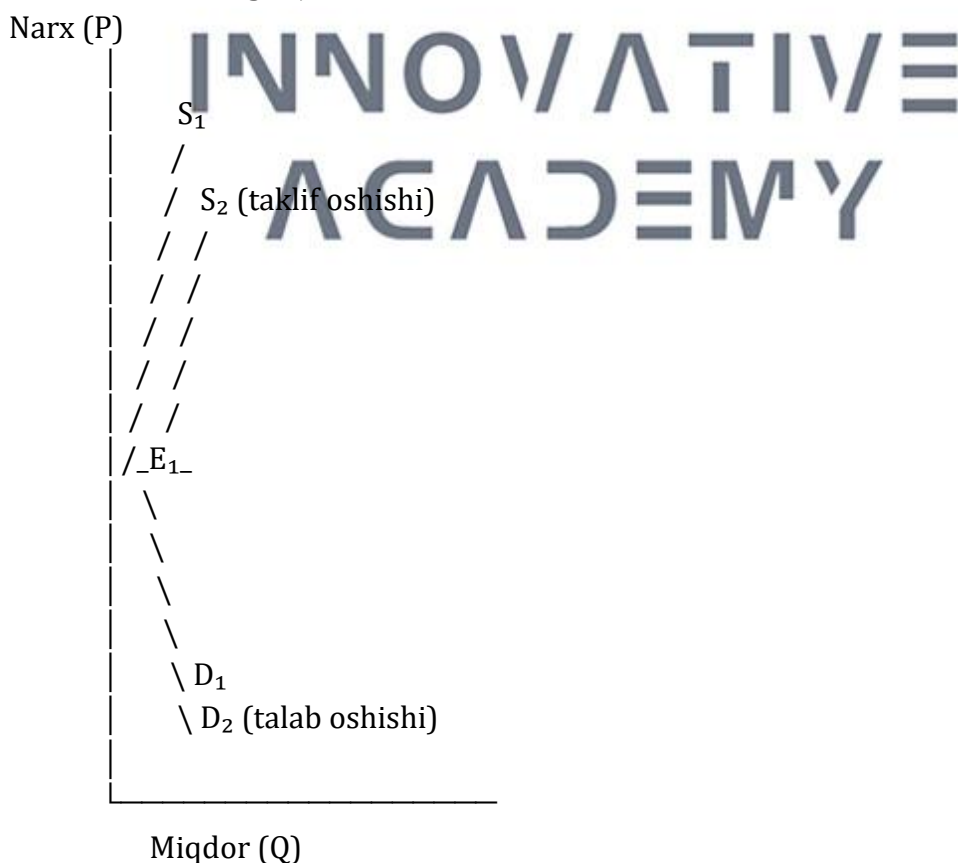
oshishi ichki bozorda taklifni ko'paytirib, narxlarning pasayishiga olib kelishi mumkin, eksportning oshishi esa aksincha, ichki bozorda mahsulot tanqisligini yuzaga keltirib, narxlarning oshishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, iste'molchilarning kelajakdagi iqtisodiy holat haqidagi kutilmalari ham talab hajmiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biridir. Agar aholi kelajakda narxlarning oshishini kutayotgan bo'lsa, ular hozirgi vaqtda ko'proq harid qilishga intiladi, bu esa qisqa muddatda talabning keskin ortishiga olib keladi. Aksincha, iqtisodiy barqarorlik yoki daromadlarning kamayishi kutilsa, iste'molchilar xarajatlarini qisqartiradi.

Davlatning iqtisodiy siyosati ham talab va taklif muvozanatini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Asosan, soliq siyosati, subsidiyalar, bojxona to'lovlari va narxlarni tartibga solish choralari qo'llash orqali davlat bozor jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan mahsulotlar narxini nazorat qilish orqali aholining himoyasi ta'minlanadi va bozor barqarorligi saqlab qolinadi. Bundan tashqari, bozordagi raqobat darajasi ham talab va taklif samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Raqobat muhitining rivojlanganligi narxlarning sun'iy oshishini oldini oladi va ishlab chiqaruvchilarni sifatini yaxshilash hamda xarajatlarni kamaytirishga undaydi. Monopoliyalashgan bozorlarda esa talab va taklif muvozanati buzilishi mumkin, chunki narxlar erkin shakllanmaydi.

Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi esa taklif hajmining oshishiga xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, mahsulot tannarxini pasaytiradi, bu esa bozorda ko'proq mahsulot taklif etilishiga imkon yaratadi. Natijada narxlar pasayadi va isre'molchilar farovonligi ortadi

Talab va taklifning siljishi.

Ushbu diagrammada talab va taklif egri chiziqlarining siljishi tasvirlangan. Talabning D_1 dan D_2 ga siljishi iste'molchilar daromadining oshishi yoki boshqa

omillar ta'sirida yuzaga keladi. Taklifning S_1 dan S_2 ga siljishi esa ishlab chiqarish xarajatlarining kamayishi yoki texnologik rivojlanish natijasida sodir bo'ladi. Natijada yangi muvozanat nuqtasi E_1 dan boshqa nuqtaga siljiydi, bu esa narx va miqdorning o'zgarishiga olib keladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bozor iqtisodiyoti sharoitida talab va taklif iqtisodiy jarayonlarning asosiy tartibga soluvchi mexanizmi hisoblanadi. Ularning o'zaro ta'siri orqali nafaqat narxlar shakllanadi, balki ishlab chiqarish hajmi, resurslarning taqsimlanishi va iste'molchilarning xulq-atvori ham belgilanadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, talab va taklifga ta'sir etuvchi omillar — narx darajasi, aholi daromadi, ishlab chiqarish xarajatlari, texnologik rivojlanish va davlat siyosati — bozor muvozanatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, talab va taklif elastikligi iqtisodiy tahlilning muhim vositasi sifatida ajralib turadi, chunki u bozor o'zgarishlariga javob reaksiyasini aniqlash imkonini beradi. Muvozanat narxining shakllanishi esa bozor mexanizmining o'z-o'zini tartibga solish xususiyatini namoyon etadi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, talab va taklif qonunlarini chuqur o'rganish hamda ularni amaliyotda qo'llash iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishga, resurslardan oqilona foydalanishga va barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishga xizmat qiladi. Shu bois, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ushbu tushunchalar ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda..

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. – New York: McGraw-Hill Education, 2010.
2. Mankiw N.G. Principles of Economics. – Boston: Cengage Learning, 2018. – 888 p.
3. McConnell C.R., Brue S.L. Economics: Principles, Problems, and Policies. – New York: McGraw-Hill, 2014. – 744 p.
4. Abdurahmonov Q.X. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 320 b.
5. Shodmonov Sh.Sh., G'ofurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018. – 256 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasi to'g'risida. – Toshkent, 2022.